

جایگاه و نقش زنان در حکومت اسلامی در دیدگاه امام خمینی(ره)

۸۵

دوفصلنامه مطالعات
بیداری اسلامی

علیرضا حیدری نسب و همکار
جایگاه و نقش زنان در حکومت اسلامی در دیدگاه امام خمینی(ره)

علیرضا حیدری نسب^{*۱}
دادخدا خدایار^۲

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.
۲. دانشیار گروه ادیان و عرفان دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

چکیده

با آنکه زنان برای تأمین سعادت جامعه نقش برتری دارند لیکن از ایفای نقش شایسته خود در حاکمیت و حکومت برکنار بوده‌اند. اسلام حق حاکمیت را بالذات برای آفریدگار و به نیابت برای انبیاء(ع)، امامان(ع) و فقیه جامع‌الشرایط دانسته است. در اسلام برای هر یک از زن و مرد حقوق و تکالیفی برابر و متناسب با ساختار وجودی‌شان تعریف شده است.

ملاحظه و تحلیل مواضع امام راحل(ره) نشان می‌دهد وی معتقد بود زن مؤمن و بصیر می‌تواند با قدرت نرم برتر خود بسترساز خیزش و حرکت استوارتر جامعه - حتی بیشتر از مرد- باشد؛ همان‌گونه که طی دوران انقلاب و دفاع مقدس به نیکی تحقق یافت. حضور زن در صحنه مدیریت‌های میانی به شرط آسیب ندیدن نقش‌های ویژه‌اش چون مادری و همسری و با رعایت حدود شرعی بلامانع است اما پذیرش کارهای دشوار از جمله مسئولیت سطح اول زمامداری از اختصاصات مردان است.

برای نهادینه ساختن پیشرفت جامعه و سعادت و سلامت آن، زن باید با تاسی به اهل بیت(ع) ضمن رعایت حدود شرع در صحنه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی حضوری پر نشاط و مداوم داشته باشد و در پناه حکومت اسلامی بستر این حضور فراهم آمده است.

واژگان کلیدی: زنان، حقوق زنان، تکالیف زنان، حکومت اسلامی، امام خمینی

زنان برای به سعادت رساندن جامعه بشری نقشی برتر دارند و اسلام و قرآن به عنوان کامل‌ترین نسخه آسمانی هدایت، به این منظور حقوق و تکالیفی مناسب و متناسب با ساختار وجودی برای هر یک از زن و مرد تعریف کرده‌اند، که گرچه در پاره‌ای موارد مشابه نیست لیکن برابر است و در صورت رعایت آن، خوشبختی و سعادت اجتماع بشری تأمین خواهد شد.

طی تاریخ گاه زنان به عنوان کالا و یا ملک مرد، مورد هرگونه تحقیر و ستم قرار گرفته‌اند. در دوره معاصر نیز به‌رغم ادعاهای رنگارنگ با نگاهی ابزاری از ظرافت‌ها و ظرفیت‌هایی که در وجودشان قرار دارد برای اهدافی مادی استفاده می‌شود که این ستم نیز کمتر از ستم‌های نوع اول نیست.

به گواه بقاء نوع بشر، انسان همواره اجتماعی زندگی کرده و خواهد کرد. انسان موجودی اجتماعی بوده تأمین مصالح انسانی تنها در سایه حاکمیت الهی ممکن می‌شود؛ حاکمیت بالاصاله از خدا و به نیابت برای پیامبران (ص) و معصومان (ع) است و شکل اداره تابع سه ماده است: احکام الهی، مصلحت مسلمین و وحدت جامعه. (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱: ۱۸۴ و ج ۲: ۷۰ و ۱۱۷، شریفی، ۱۳۸۶: ۱۲۲ و میرآقایی، ۱۴۱۹: ۱۳۰) در زندگی اجتماعی چاره‌ای جز تقسیم‌کار و وظیفه نیست و این تقسیم باید به صورتی انجام گیرد که آسایش و سعادت همگان در محیط رقابتی زندگی اجتماعی بهتر تأمین شود؛ یعنی همان‌گونه که در برگزاری یک برنامه‌ی هنری به کارکردها توجه می‌شود باید ملاحظه گردد که از هرکسی چه نقشی بهتر ساخته است.

در دوره معاصر و پس از هجوم فرهنگی غرب، زن و حقوقش دستاویزی برای حمله به اسلام و مسلمانان مورد توجه ویژه استعمار قرار گرفت و امام راحل (ره) در برابر این تهاجم به صورتی مبنایی به معرفی اهداف بدخواهان و بازتعریف موقعیت، حقوق و تکالیف زنان پرداخت و سبب بازیابی نقش برتر ایشان و استفاده مناسب از آنان در جریان انقلاب و شکل‌گیری حاکمیت اسلامی شد.

آنچه در این نگاشته مورد توجه و محور مباحث است سخن از حکومت اسلامی و نقش زنان در این ارتباط است که به صورت گردآوری و تحلیل مطالب برگزار می‌شود؛ سخن از اینکه در ارتباط با تکالیف سنگین حکومت از زن چه نقشی ساخته و یا مطلوب است و اسلام به عنوان شریعت خاتم در این زمینه چگونه حکم کرده و حضرت امام (ره) به عنوان اسلام‌شناسی نواندیش که با فهم عمیق خود از اسلام و اهداف آن توفیق رهبری

حرکت تجدید حیات اسلام و تشکیل حکومت اسلامی را یافت چه نقش‌هایی را برای زنان تصویر و توصیه کرده است؟

۱. اسلام و حکومت

قرآن کریم به گونه‌های مختلف حق حاکمیت را ابتدائاً و بالذات برای خدا می‌داند چراکه او رب و مالک حقیقی است. از توجه به صفات والایی که قرآن کریم برای خداوند ذکر می‌کند تا آیاتی که به راحت حاکمیت غیر خداوند را مردود می‌داند حق انحصاری حاکمیت برای پروردگار دانسته می‌شود؛ نام و صفاتی چون "الله" و "رب" و یا آیاتی مانند "وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا" (نساء، ۱۲۶) و "هُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ" (زخرف، ۸۴)^۲

البته روشن است که خداوند خود مجسم نمی‌شود تا در عالم مادی چون فرمانروایی مقتدر بر تخت تکیه زند و حکم راند. لذا از طریق استخلاف برای این مهم نمایندگانی که همان انبیا(ع) هستند تعیین کرده و در کریمه‌ای چنین آمده است: "يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ" (ص، ۲۶)^۳

در حکومت اسلامی به‌طور طبیعی نگاه اسلام در ارتباط با حقوق و تکالیف در نظر است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز به نیکی بدان تصریح شده است. بی‌گمان ولایت و حکومت از مبانی اسلام می‌باشد لذا روایت شده است: عن أبي جعفر(ع) قال: بنى الاسلام على خمس: على الصلاة و الزكاة و الصوم و الحج و الولاية و لم يناد بشئ كما نودى بالولاية^۴ (کلینی، ۱۳۸۸ه.ق، ج ۲: ۱۸) چرا که اگر حکومت اسلامی شکل نگیرد جامعه اسلامی موردنظر صاحب رسالت(ص) شکل نمی‌گیرد و در نتیجه اهداف عالی شریعت به‌صورت مناسب حاصل نمی‌شود.

۲. امام خمینی(ره) و ضرورت تشکیل حکومت اسلامی

صفت اسلامی برای جمهوری و یا حکومت از محتوای اداره نظام اسلامی حکایت دارد؛ یعنی نرم‌افزار اسلام در سراسر دوایر و نهادها، موقعیت‌ها و مسئولیت‌ها حاضر و حاکم است.

در ارتباط با حکومت اسلامی و محتوایش امام می‌گوید: «حکومت اسلامی نظامی است ملهم و منبعث از وحی الهی که در تمام زمینه‌ها از قانون الهی مدد می‌گیرد ... تمام

برنامه‌هایی که در زمینه زمامداری جامعه و شئون و لوازم آن جهت رفع نیازهای مردم به اجرا درمی‌آید باید بر اساس قوانین الهی باشد.... اجرای احکام الهی جز از رهگذر برپایی حکومت اسلامی امکان‌پذیر نیست.» (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲: ۶۱۸)

امام (ره) ضرورت تشکیل نظام اسلامی را این‌گونه تبیین می‌کند: «از احکام روشن عقل... آن است که در میان بشر قانون و حکومت لازم است و عاقله بشر نیازمند به تشکیلات و نظام‌نامه‌ها... آنچه عقل خداداده حکم می‌کند... متابعت و پیروی از کسی روا و به‌جاست که مالک همه چیز مردم باشد... و چنین شخصی... خدای عالم است که مالک تمام موجودات و خالق ارض و سماوات است... و اگر خدا به کسی حکومت داد و حکم او را به توسط گفته پیغمبران لازم‌الاطاعه دانست بر بشر نیز لازم است از آن اطاعت کنند و غیر از حکم خدا و یا آنکه خدا تعیین کرده هیچ حکمی را بشر نباید بپذیرد.» (امام خمینی، کشف اسرار، بی‌تا: ۱۸۱ و ۱۸۲)

حضرت امام (ره) که اهمیت این مهم را به نیکی دریافته بود و به تعبیر شهید صدر در اسلام ذوب شده بود با بیانات و اقدامات خود سبب برپایی نظامی اسلامی شد. امام راحل به وجود همه قوانین مورد نیاز جامعه در کتاب و سنت باور داشت ولی اجرای بسیاری از احکام اسلام را بدون تشکیل حکومت ناممکن می‌دانست؛ لذا در جای‌جای نوشته‌ها، سخنرانی و اظهارات خود به امر مهم تشکیل حکومت اسلامی پرداخت و از جمله فرمود: تمام مقصد ما مکتب ماست. بر اساس نظر امام باید حکومتی اسلامی تشکیل شود که در آن حکومت رهبری و ولایت امر بر عهده‌ی فقیه جامع‌الشرایط است. (امام خمینی، ۱۳۶۱: ۲۳ به بعد، امام خمینی، کشف اسرار، بی‌تا: ۱۸۱، همان، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۲: ۶۲۷، امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۳: ۷۶ و اصل پنجم و پنجاه و هفتم قانون اساسی)

۳. اسلام و زنان از منظر امام خمینی (ره)

برخلاف دیدگاه مکاتب بشری و یا شرایع منحرف آسمانی که گاه زن، مرد ناکام و یا با توجه به آموزه‌های انجیلی مبنی بر فریب خوردن آدم توسط حوا، مصیبت مرد خوانده شده (جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵: ۳۸۰) و یا تا حد حیوان تنزل یافته است، در اسلام از جهت انسانیت تفاوتی میان زن و مرد نیست. لذا آیات متعددی از مسئولیت و قدرت هر دو برای رسیدن به کمال شایسته و اینکه فضل تنها به تقواست سخن گفته است. البته با توجه به ستمی که طی تاریخ معمولاً به زنان شده است باید گفت خدماتی که اسلام به زنان کرده است بیش از مردان است.

امام در تبیین جایگاه و خدمات اسلام به زن گوید: «اسلام می‌خواهد که زن و مرد رشد داشته باشند. اسلام زن‌ها را نجات داده است از آن چیزهایی که در جاهلیت بود. آن قدری که اسلام به زن خدمت کرده است، خدا می‌داند به مرد خدمت نکرده است. آن قدر که به زن خدمت کرده، شما می‌دانید که در جاهلیت زن چه بوده و در اسلام چه شده. در زمانی که پیغمبر اسلام آمد، زن‌ها را هیچ حساب می‌کردند اسلام زن‌ها را قدرت داده است.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۴: ۴۲۷ و ۴۲۸ و ج ۷: ۳۳۹)

قرآن کریم به برابری زن و مرد حکم کرده و می‌فرماید: "فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ... " (آل عمران، ۹۵) در جای دیگر در جهت آموزش و حفظ مزد زن و مرد می‌گوید: "إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا" (احزاب، ۳۵) با این وجود قرآن از تفاوت ساختار وجودی و نقش شایسته‌ای که از هر یک بیشتر و بهتر ساخته می‌باشد غافل نشده است. در همین ارتباط آمده است یکی از مردان با همسرش به دلیل نشوز برخورد نمود و وی به اتفاق پدرش به پیامبر (ص) شکایت برد و خواستار قصاص گردید. حضرت (ص) مطابق منطق قرآن درخواستش را نپذیرفت و فرمود: جبرئیل این‌گونه آورده است: "الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا" (نساء، ۳۴) (رک: طبرسی، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۳: ۷۹ و منتظری، ۱۴۰۸ ه.ق، ج ۱: ۳۴۸)

بر اساس این آیه مردان به دو دلیل قیم و مسئول زنان به حساب آمده‌اند:

الف- از نظر برتری‌های موهبتی و وجودی در حوزه‌هایی چون عقل، اراده و تدبیر نیروی بدنی و ... که آیه گفته است. "بما فضل الله" لذا کارهای سخت و سنگین زندگی مشترک و در اجتماع بشری، اموری چون نبوت، امامت و ولایت و همچنین واجب‌هایی چون جهاد، قضاوت به عهده مردان افتاده است.

ب- دیگر امور که می‌تواند فرع بر موارد پیش گفته باشد اموری اکتسابی چون هزینه کردن و تأمین مخارج زندگی مشترک است لذا می‌فرماید: «و بما انفقوا» مضافاً از این آیه می‌توان استفاده کرد کارهای دشوار و سنگین جامعه از گروه مردان بهتر ساخته و لذا بر

عهده آنان گذاشته شده است. (حسینی تهرانی، ۱۴۰۴.ه.ق: ۴۹ بعد)

با توجه به اهمیت و نقش برتر امری چون جهاد در استقرار حکومت اسلامی برخی زنان از رسول خدا (ص) خواستند تا آنان نیز در این واجب بزرگ وارد شوند و حضرت (ص) که مطابق بینش الهی خود جهات مختلف زندگی و مستلزمات و الزامات سعادت کل جامعه‌ی بشری را می‌دید جهاد زنان را شوهرداری نیکو دانست و فرمود: «جهاد المرأة حسن التبعل» (کلینی، ۱۳۸۸.ه.ق، ج ۵: ۹ و متقی هندی، ۱۴۰۹.ه.ق، ج ۱۶: ۱۴۰)

به نظر می‌رسد با توجه به قابلیت‌های متفاوت و مأموریت‌های سنگین مردان در اهتمام به تکالیفی چون تأمین هزینه‌های زندگی، جهاد و ... قرآن سهم ایشان را از میراث دو برابر زنان تعریف کرده است چیزی که سبب شد برخی زنان در این زمینه درخواست حق برابر داشته باشند و قرآن درخواست آنان را که از حکمتش بی‌خبر بودند این‌گونه رد نمود: «وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا» (نساء، ۳۲)^۸

به گواهی تاریخ ورود زنان به برخی حوزه‌ها چون حاکمیت یا جنگ که حساس‌تر بوده و حق اولویت با مردان است خسارات جبران‌ناپذیری به بار آورده است. جریان جمل که برای همیشه اسباب فتنه و در نتیجه موجبات ضعف جامعه و حاکمیت اسلامی را فراهم نمود از این قبیل است. بر همین اساس هنگامی که به پیامبر (ص) خبر رسید که مردم ایران زنی را به حکومت رسانده‌اند زمامداری زنان را مانع رستگاری مردم دانست و فرمود: "لن یفلح قوم ولوا امرهم امرأة" (بخاری، ۱۴۰۱، ج ۵: ۱۳۶ و مشابه آن، منتظری، ۱۴۰۸، ج ۱: ۳۵۳)

و یا امام علی (ع) که با چنین پیشامدهایی روبرو شد سخت از رأی و رهبری زنان و اصحاب جمل انتقاد نمود، فرمود: "ما للنساء و قود العساكر؟" (بیضون، ۱۴۰۸: ۵۳۰ و ۵۳۱) و آنان که این سخنان حضرت (ص) را به یاد آوردند از لغزش دور ماندند. ابوبکره گفت: "لقد نفعنی الله بکلمة سمعتها من رسول الله (ص) أيام الجمل بعد ما کدت ان الحق بأصحاب الجمل فأقاتل معهم قال لما بلغ رسول الله (ص) ان أهل فارس قد ملکوا علیهم بنت کسری قال لن یفلح قوم ولوا امرهم امرأة"^۹ (بخاری، ۱۴۰۱، ج ۵: ۱۳۶)

قرآن به برخی از موارد ضعف زنان اشاره کرده است که همین موارد سبب تقدم مردان در پاره‌ای موارد در ارتباط با زمامداری و کارهای سخت و سنگین شده است. می‌فرماید: "وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَ فِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَ لِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ" (لقمان، ۱۴)^{۱۰}

"وَصَيَّنَا لِلْإِنْسَانِ بِوَالِدِيهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا... " (احقاف، ۱۵) ۱۱
 و در جای دیگر از دل مشغولی بیشتر حیات زنانه گفته است: "أَوَّ مِنْ يُنْشَأُ فِي الْحِلْيَةِ
 وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ" (زخرف، ۱۸) ۱۲

پاره‌ای روایات نیز گویند زن به خاطر ظرافت، عواطف عمیق و احتمال بیشتر گرفتاری به این جهات در معرض خطا و فتنه بیشتری قرار دارد؛ لذا اموری چون قضا و حکومت که مستلزم حضور آزاد و بدون دل‌مشغولی است از او ساقط و یا غیرمطلوب است. (منتظری، ۱۴۰۸، ج ۱: ۳۴۷) گفتنی است ویژگی‌های متعدد حیات هر یک از زن و مرد به تنهایی سبب امتیاز مثبت یا منفی برای هر یک نخواهد بود، ایشان از نظر انسانی یکسان‌اند و این تفاوت‌ها برای مأموریت‌های متفاوت است که سبب تکمیل همدیگر و برقراری زندگی می‌شود. شهید مطهری چه نیکو این جهات را تصویر کرده و آن را همانند تقسیم امکانات شغلی مختلف، ولی برابر از سوی پدری مهربان در بین فرزندان با سلیقه‌های متفاوت دانسته که سراسر حکیمانه است! (مطهری، ۱۳۵۹ ش: ۱۳۸)

شاید گفته شود چه بسا زنانی که از مردان موفق‌ترند و یا با کار خود درآمدی بیش از مرد داشته و در زندگی هزینه می‌کنند؛ در این جهت نباید فراموش کرد که اولاً اسلام قانون آفریدگار است که عالم به انسان و صلاح و سعادت اوست و از هر کس دیگر بهتر می‌تواند برایش قانون وضع کند. ثانیاً قانون با نگاه به کل و عموم وضع می‌گردد. ثالثاً با توجه به ساختار وجودی و کارکردهای متفاوت و برخلاف آنچه در ظاهر می‌نماید هیچ‌کدام از زن و مرد نمی‌توانند جای دیگری را بگیرد و جابجایی نقش‌ها به هر دو آسیب می‌زند و جامعه بشری را از تعادل می‌اندازد.

۴. امام خمینی (ره)، حقوق و تکالیف سیاسی زنان

حضرت امام به‌عنوان کسی که به نیکی مقاصد اسلام و اهدافش را دریافته بود در چارچوب معارف دین اسلام به تبیین و تعیین این حقوق و تکالیف از جمله در حوزه‌های اجتماعی و حکومت پرداخته است. وی درحالی‌که در آثار فقهی خود و در ابوابی چون ارث، قضا، شهادت، جهاد و ... از تفاوت‌ها و امتیازات سخن گفته است در عموم حوزه‌های سیاسی و اجتماعی نه‌تنها به گونه مساوی از زن و مرد برای مشارکت دعوت کرده است بلکه احیاناً نقش زنان را برتر و مؤثرتر هم دیده است. ایشان حضور زنان را سبب حضور عموم مردم و در نتیجه جوشش و خیزش جامعه در مسیر تحقق اهداف والا دیده است و از جمله چنین فرموده است: «در نهضتی که مسلمین کردند، ملت ما

کردند، همه‌تان ملاحظه کردید که زن‌ها پیش قدم بودند. بلکه فعالیت زن‌ها در این باب ارزشش بیش‌تر از فعالیت مردها بود؛ برای این‌که همین خواهرها که ریختند در خیابان‌ها و در مقابل توپ و تانک تظاهر کردند و مشت گره کردند، این‌ها مردها را، قدرتشان را دوچندان کرد. وقتی مردها ببینند که خانم‌ها آمدند در مقابل توپ و تانک، آن‌ها بیش‌تر اقدام می‌کنند و ما دیدیم که این خواهرها در این نهضت یک سهم بسیار بزرگ داشتند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۰: ۱۸۴)

یکی از حقوق اساسی اجتماعی زنان که امام بر آن تأکید خاص داشت حق آموختن و کسب معرفت است. زن در جهت ایفای هر چه بهتر نقش خود از طرفی محق و از سوی دیگر موظف است که سطح بینش و معرفت خود را بالا ببرد. به عبارت دیگر یکی از حقوق و تکالیف زنان آموختن و کسب معرفت است؛ معرفت در جهات مختلف از معارف عمومی گرفته تا مهارت‌هایی که برای به عهده گرفتن نقش دامنه‌دارش (در موقعیت دختری، همسری و مادری) باید حاصل نماید. تاریخ اسلام گواه است که پیامبر (ص) به این مهم عنایت ویژه داشتند. نقل است در سایه تعالیم اسلام و به سبب انقلابی که در ارتباط با زنان و نقش آنان پدید آمد زنان از رسول خدا (ص) وقت برای آموختن معارف اسلامی خواستند. حضرت (ص) برایشان فرصتی قرار داد. ابوسعید خدری چنین روایت کرده است: "قال النساء للنبي (ص) غلبنا عليك الرجال فاجعل لنا يوما من نفسك فوعدهن يوما لقيهن فيه فوعظهن وأمرهن...".^{۱۳} (بخاری، ۱۴۰۱، ج ۱: ۳۴ و جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵: ۲۹۸)

بر همین اساس امام راحل (س) به گونه‌های مختلف بر افزایش سطح معرفت و مقاوم ساختن زن در برابر چالش‌ها و دام‌هایی که توسط بدخواهان برای جلوگیری از نقش بی‌بدیل او ایجاد شده تبیین و تأکید نمود؛ امام چاره را افزایش سطح بینش و بصیرت زنان دانست. او روحانیت و بانوان را بیش‌تر از همه مورد ستم حکومت ستم‌شاهی می‌دانست؛ یعنی همان دو قشری که بیش‌ترین نقش را در پیروزی انقلاب اسلامی داشتند. امام می‌فرماید: «دو طایفه را در آن وقت از همه بیش‌تر بهشان ظلم کردند: یکی بانوان بود، که با این اسم آن‌قدر ظلم کردند و یکی هم روحانیون بود. این دو طایفه را شاید در زمان رضاشاه بیش‌تر از سایر مردم بهشان تعدی کردند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۸: ۳۵۴)

امام خمینی (ره) ستمی را که در دوره‌ی پهلوی - پدر و پسر - از طریق اقدام برای تغییر سبک و الگوی زندگی بر زنان رفت بیش از مردان می‌دانست، لذا می‌فرمود: «در رژیم

طاغوتی پهلوی آن ظلمی که به بانوان محترم ایران شد، به مردها آن ظلم نشد. بانوانی که مقید بودند به این که بر طبق اسلام عمل کنند و موافق آنچه که اسلام امر کرده است زی خودشان را قرار بدهند، در آن رژیم در زمان رضاشاه به وضعی و در زمان محمدرضا به وضع دیگر.» (همان، ج ۱۸: ۴۰۱)

برخلاف برخی رفتارهای افراطی یا تفریطی در ارتباط با حضور زن در عرصه فعالیت اجتماعی امام بر حضور زنان ضمن رعایت حریم‌ها در صحنه‌های مختلف چنین تأکید داشت: «خانم‌ها همدوش با سایر برادران در تحصیل علم و عرفان و فلسفه و تمام شعب علم و انشاءالله صنعت، فعالیت می‌کنند. آن وقت می‌گفتند که نیمی از جمعیت ایران که در پرده هستند دیگر کاری ازشان نمی‌آید. نه این که می‌خواستند کاری ازشان بیاید، برای این که مردها را هم آن‌ها محروم کردند از کارهای فعال، بلکه می‌خواستند که این‌ها را وارد کنند در جامعه به آن ترتیبی که خود آن‌ها و رفقا و همراهان آن‌ها بودند و به فساد بکشند جامعه را و خداوند خواست که موفق نشدند. شما بانوان امروز موجب افتخار هستید که همان‌طوری که برادران شما در حوزه‌ها مشغول تحصیل و تدریس و سایر کارهای اسلامی هستند، شماها هم با آن‌ها هستید و امیدوارم فعال‌تر باشید.» (همان، ج ۱۸: ۴۰۲)

امام در جای‌جای اظهارات خود نسبت به خطراتی که متوجه زنان است هشدار دادند. تأکیدات امام بر رعایت و حفظ عفاف و حجاب در همین جهت قابل تفسیر است. وی که از حضور زنان در میدان‌های گوناگون مبارزه یاد کردند سفارش داشتند که زنان مواظب باشند بازیچه بدخواهان قرار نگیرند که رعایت حجاب و عفاف در این جهت مهم است. گاه از نقش زن پاکدامن، معتقد و مجاهد در کنار نقش‌های طبیعی همسری و مادری یاد کرد زیرا نسل آینده محصول و نتیجه عنایت و تربیت صحیح است. شرافت مادری را بر شأن پدری افضل و با نقش پیامبران (ع) قابل قیاس دانست. چرا که زن با تربیت طفل صالح سبب اصلاح جامعه می‌گردد. (جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵: ۳۵۸)

وی در وصیت‌نامه خود چنین نگاشته است: از جوانان، دختران و پسران می‌خواهم که استقلال و آزادی و ارزش‌های انسانی را ولو با تحمل زحمت و رنج فدای تجملات و عشرت‌ها و بی‌بندوباری‌ها و حضور در مراکز فحشاء ... نکنند. (امام خمینی، ۱۳۸۹: ۴۰)

بدیهی است آگاهی، تعهد، پاک‌دامنی زن سبب می‌شود فارغ‌التحصیل مدرسه‌ی خانه فردی مفید، سالم و سعادت‌مند باشد و به تناسب گستردگی دامنه‌ی این امر جامعه سالم، پرنشاط و خوشبخت خواهد بود.

۴-۱. امام(ره) و نقش زنان در انقلاب اسلامی

امام که بدون انتظار یاری از هر قدرت دیگر، تنها برای خدا پا در میدان مبارزه‌ای بی‌امان با رژیم طاغوت گذاشت همواره بر نقش برتر زنان در جریان مبارزه تکیه و تأکید داشت. گاه از برکات سلامت زن و حضور سالم و تعیین‌کننده‌اش در صحنه‌ها یاد می‌نمود و می‌گفت که زن ایرانی مسلمان با رعایت حدود و حرمت‌ها برترین صحنه‌ها و بی‌سابقه‌ترین مواضع در برابر طاغوت طی تاریخ به نمایش گذاشتند؛ فرمود: زن مسلمان ایرانی در میدان‌های گوناگون فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی، فرهنگی و اقتصادی حضور دارد و نقش ایفا می‌کند. (جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵: ۳۵۸)

او در وصیت‌نامه خود بر نقش‌های گوناگون بانوان چنین تأکید دارد: "ما مفتخریم که زنان و بانوان پیر و جوان و خرد و کلان در صحنه‌های فرهنگی و اقتصادی و نظامی حاضر و همدوش مردان یا بهتر از آنان در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن کریم فعالیت دارند ...". (امام خمینی، ۱۳۸۹: ۸)

سفارش‌ها و ستایش‌های متعدد امام سبب حضور بی‌مانند زنان در براندازی نظام طاغوت شد. در این ارتباط آمده است: "در این میان نقش زنان غیور و مسلمان قم و جنبش و شورش ضد حاکم چشم‌گیرتر بود. بسیاری از بانوان ایرانی که سالیان درازی به اسم "تدین" از اسلام و احکام نورانی آن دور داشته بودند و نقش آینده‌ساز زن را از یاد برده جز خانه‌داری، بچه‌داری و دعا و زیارت، وظیفه‌ای برای خود احساس نمی‌کردند در سایه نهضت بلندپایه امام خمینی(ره) بار دیگر به حقایق اسلام آشنا شده رسالت سنگین و مقدس خویش را دریافته به جبهه انقلاب پیوستند و در آن روز حساس، صدها زن چادری شهر قم که در مکتب امام خمینی(ره)، درس جهاد و انقلاب آموخته بودند با چوب و کارد و تبر و حتی قندشکن و سیخ کباب، مسلح شدند که با فریاد "خمینی خمینی" به خیابان ریخته، حماسه‌ای تاریخی آفریدند. نکته شایان توجه اینکه بسیاری از این زنان فداکار و انقلابی کودکان شیرخوارشان را همراه آورده بودند، کودکان را به کول بسته، چادرها را بر کمر زده، به حمایت و پشتیبانی قائد بزرگ اسلام آمده بودند. این شیرزنان آراسته، به حق ثابت کردند که نه تنها خود برای هرگونه فداکاری در راه دین مبین اسلام و هدف‌های عالی‌اش آماده‌اند که از فداکردن عزیزان خودشان نیز باکی ندارند. این است راه و رسم آنان که از مکتب قرآن و حسین(ع) درس انقلاب گرفته‌اند.

ورود زنان به صف تظاهرکنندگان از جان گذشته مردان را تکان داد و به خروش افکند و بر شعله فروزان کینه‌های ضد رژیم پهلوی دامن زد. توده‌های عصیانگر مثل خرمن

باروتی که منفجر شود از صحن مطهر بیرون ریختند و به تظاهرات خیابانی پرداختند و می‌خواستند با راه‌پیمایی در خیابان‌های شهر مراتب تنفر خود را از دستگیری قائد بزرگ بنمایانند و رژیم شاه را مجبور کنند ایشان را آزاد نماید." (روحانی، ۱۳۶۰: ۴۷۶)

۴-۲. امام(ره) و نقش زنان در استقرار نظام اسلامی و استمرار انقلاب

برای استقرار نظام و استمرار این حرکت بزرگ سیاسی و اجتماعی که به نظر امام حفظ آن از اهم واجبات است امر به معروف و نهی از منکر مهم و ضروری است. بر این اساس بخشی از بیانات امام متوجه زنان است و از ایشان می‌خواهد تا برای سالم‌سازی جامعه اقدام کنند. در همین جهت در پاره‌ای از بیانات امام سخن از اهمیت شناخت صحیح از وظیفه‌ی انسانی زن به میان آمده است و به آنان یادآور شده است که قدر پاکی نفس و پرهیز از آلودگی را هنگام حضور در صحنه‌های مختلف بدانند. به سبب اهمیت این مسئله و نقشه دشمن برای افساد جامعه امام در وصیت‌نامه خود نیز بدان پرداخته و چنین توصیه کرده است: دشمن به دنبال ترویج تجمل‌گرایی، تقلید در نوشیدنی و پوشیدنی و ترویج روش زندگی، رفتار، گفتار و پوشش و مردم خود به‌ویژه در میان خانم‌های مرفه و نیمه‌مرفه است، به دنبال ترویج آداب معاشرت و کیفیت حرف‌زدن و به کار بردن لغات غربی در گفتار و نوشتار است. (امام خمینی، ۱۳۸۹: ۶۶)

به‌هر حال امام(ره) بر حضور زن در صحنه‌های مختلف تأکید داشت. بخشی از این تأکیدات که در سخنان امام آمده در چند محور قابل ذکر است:

۴-۲-۱. صحنه‌های سیاسی اجتماعی

در فرهنگ اسلامی و در دورانی که زنان ملک مردان به حساب می‌آمدند و در انسانیت زن تردید وجود داشت اسلام دست زنان را گرفت و آنان را وارد فعالیت‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی کرد. برخی آیات و روایات به این مهم اشاره دارند.

قرآن کریم از جمله در ارتباط با مشارکت‌های سیاسی زنان این‌گونه می‌فرماید: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (ممتحنه، ۱۲) بر این اساس پیامبر(ص) پس از فتح مکه از مردم(زن و مرد) بیعت گرفت.

امام صادق(ع) فرمود: «لما فتح رسول الله(ص) مكة بايع الرجال ثم جاء النساء يباعنه فانزل الله عزوجل "يا أيها النبي إذا جاءك المؤمنات يباعنك...»^{۱۵} (کلینی، ۱۳۸۸ ه.ق،

ج ۵: ۵۲۷)

از جهات دیگر حضور سیاسی زنان در اسلام باید از مسأله مهاجرت (به حبشه یا مدینه) یاد کرد که قرآن به آن چنین اشاره کرده است: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ...". (ممتحنه، ۱۰)^{۱۶}

بر این اساس برای زنان سلسله نقش‌هایی تعریف شده است که مجریان باید برای ایفای این نقش‌ها توسط زنان زمینه‌سازی کنند و در جریان انقلاب اسلامی همان‌گونه که زنان در براندازی نظام طاغوت نقش برجسته‌ای داشتند در جهت استمرار حکومت هم باید نقش‌آفرین باشند. این مهم از طریق شرکت در صحنه‌های مختلف چون نامزدی برای برخی مسئولیت‌ها، اجرای انتخابات و شرکت در صحنه‌های گوناگون به نحوی شایسته تحقق می‌یابد. امام در ارتباط با این مشارکت‌ها می‌فرماید:

«زنان همچون مردان در ساختن جامعه‌ی اسلامی فردا شرکت دارند. آنان از حق رأی دادن و رأی گرفتن برخوردارند. در مبارزات اخیر ایران، زنان ایران نیز سهمی چون مردان دارند. ما همه‌گونه آزادی را به زن خواهیم داد. البته جلوی فساد را می‌گیریم و در این مورد دیگر بین زن و مرد فرقی نیست.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۵: ۵۲۰)

در ارتباط با تداوم حضور زن در میدان‌ها امام می‌فرمود: «ای خواهرهایی که جوان‌های خودتان را از دست دادید و خودتان هم در بین مردم تظاهر کردید و الله اکبر گفتید! حفظ کنید خودتان را. نهضت خودتان را حفظ کنید. نشینید دیگران برای شما کار نکنند. این‌ها برای شما کار نمی‌کنند. همان‌طور که اجانب کار نمی‌کنند، این‌ها هم کار نمی‌کنند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۰: ۴۰۲)

همچنین فرمود: «شما باید در همه‌ی صحنه‌ها و میدان‌ها آن قدری که اسلام اجازه داده وارد باشید. مثل انتخابات که امروز عملی است که باید انجام بگیرد و صحبت روز است در ایران، خانم‌ها همان‌طوری که مردها فعالیت می‌کنند برای انتخابات، خانم‌ها هم باید فعالیت بکنند برای این که فرقی مابین شما و دیگران در سرنوشت‌تان نیست. سرنوشت ایران، سرنوشت همه است.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۸: ۴۰۳)

امام قائل به فعالیت سیاسی علمی برابر زن و مرد بود لذا می‌گفت: یعنی آن قدری که اسلام خدمت به شما کرد، به مردها آن قدر خدمت نکرد. اسلام، شما را حفظ کرد و شما متقابلاً اسلام را حفظ بکنید... بدانید که انتخابات از اموری است که در سرنوشت شما و در سرنوشت ما نقش مهم دارد و بالاترین نقش است، ... و لهذا باید شما خانم‌ها یک نقش

بسیار فعال داشته باشید... باید همه‌ی شما در این امر نظر داشته باشید، در امور سیاسی نظر داشته باشید. برای این که امور سیاسی مخصوص یک طبقه نیست، همان طوری که علم مخصوص یک طبقه نیست. همان طوری که مردها باید در امور سیاسی دخالت کنند و جامعه‌ی خودشان را حفظ کنند، زن‌ها هم باید دخالت کنند و جامعه را حفظ کنند. زن‌ها هم باید در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی همدوش مردها باشند، البته با حفظ آن چیزی که اسلام فرموده است... من از خدای تبارک و تعالی، توفیق شما بانوان و خواهران را می‌خواهم که هم در علم کوشا باشید و هم در عمل و هم در تهذیب اخلاق.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۸: ۴۰۴)

امام بر حضور همیشگی زنان در صحنه تأکید داشت و ضمن ستایش از آن می‌فرمود: چه افتخاری بالاتر از این که زنان بزرگوار ما در مقابل رژیم ستمکار سابق و پس از سرکوبی آن، در مقابل ابرقدرت‌ها و وابستگان آنان در صف اول ایستادگی و مقاومت از خود نشان داده‌اند که در هیچ عصری چنین مقاومتی و چنین شجاعتی از مردان ثبت نشده است. مقاومت و فداکاری این زنان بزرگ در جنگ تحمیلی آن قدر اعجاب‌آمیز است که قلم و بیان از ذکر آن عاجز بلکه شرمسار است. (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۶: ۱۹۴)

۲-۲-۴. صحنه‌های فرهنگی و تربیتی

نباید غفلت کرد که نقش زن در تربیت و ساختن نسلی صالح و مصلح به سبب برخورداری از عواطف و جاذبه‌های مختلف (قدرت نرم) بی‌بدیل و غیرقابل رقابت است. زن مایه آرامش و پایه‌ی تشکیل و استقرار خانواده و خانواده اساس تشکیل جامعه است. "و من آیاته أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ" (روم، ۲۱) زن با عواطف عمیق، عشق سرشار و ایثارگری خود می‌تواند نقش مهمی در تربیت فرزند، آرامش خانه برای شوهر و فرزندان بازی کند. شاید روایت "الجنة تحت الأقدام" (متقی هندی، ۱۴۰۹، ج ۱۶: ۴۶۱) مبین این معنا باشد که بهشت و بهشتیان را درواقع زنان با رفتار خود می‌سازند.

امام خمینی با وقوف و یادآوری این جهات، حضور زنان در انقلاب را مؤثرتر از مردان می‌دانست و می‌گفت: «در نهضتی که مسلمین کردند، ملت ما کردند، همه‌تان ملاحظه کردید که زن‌ها پیش قدم بودند. بلکه فعالیت زن‌ها در این باب ارزشش بیشتر از فعالیت مردها بود؛ برای این که همین خواهرها که ریختند در خیابان‌ها و در مقابل توپ و تانک تظاهرات کردند و مشت گره کردند، این‌ها مردها را، قدرشان را دوچندان کرد. وقتی مردها ببینند که خانم‌ها آمدند در مقابل توپ و تانک، آن‌ها بیشتر اقدام می‌کنند و ما

دیدیم که این خواهرها در این نهضت یک سهم بسیار بزرگ داشتند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۰: ۱۸۴)

«شما خواهران در این نهضت سهم به سزایی داشتید و در همه جا کمک کردید و پیشوا بودید نسبت به مردها و موجب قدرت شدید نسبت به آنها. از این جهت هم تشکر می کنم.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۰: ۲۶۷)

«نقش زن‌ها در جامعه، در چند نهضت که در ایران واقع شد، نهضت تنباکو، نهضت مشروطه، قضیه‌ی پانزده خرداد، نقش زن‌ها بالاتر از مردها اگر نبود، کم تر نبود. آنان در میدان‌ها حاضر شدند و به واسطه‌ی حضور آنها در میدان‌ها، مردها اگر قوت‌شان کم بود، زیاد شد و اگر قوی بودند دوچندان شد و آنچه که خود شما شاهد بودید در این نهضت اسلامی و انقلاب اسلامی حاضر است، در این انقلاب اسلامی نقش شما بانوان از نقش مردها بالاتر بود.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۸: ۴۰۳)

از منظر امام به سبب همین نقش برتر زن است که بیگانه جهت افساد جامعه برای زنان برنامه‌های بیشتری تدارک دیده است. او می گفت: «نقشه این بود که این بانوان را از آن مقام اصیل بزرگی که دارند کنار بزنند و به خیال خودشان نیمی از این جمعیت ایران را آزاد کنند! دیدید که چه جور «آزاد» کردند... خواستند نتیجه بگیرند که کار اصیل را از دست این‌ها بگیرند [تا] تربیت اولاد را این‌ها نتوانند بکنند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۷: ۳۳۳)

امام فرمود: «اگر زنان شجاع و انسان‌ساز از ملت‌ها گرفته شوند، ملت‌ها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۶: ۳۰۰) «زن انسان است. آن‌هم یک انسان بزرگ. زن مربی جامعه است. از دامن زن انسان‌ها پیدا می‌شوند. مرحله اول مرد و زن صحیح، از دامن زن است. سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است. زن با تربیت صحیح خودش انسان درست می‌کند و با تربیت صحیح خودش کشور را آباد می‌کند. مبدأ همه سعادت‌ها از دامن زن بلند می‌شود. زن مبدأ همه سعادت‌ها باید باشد.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۷: ۳۳۹) «زن مظهر تحقق آمال بشر است. زن پرورش‌دهنده زنان و مردان ارجمند است. از دامن زن، مرد به معراج می‌رود. دامن زن محل تربیت بزرگ زنان و بزرگ مردان است.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۷: ۳۴۱) «زن‌ها مردان شجاع را در دامن خود بزرگ می‌کنند. قرآن کریم انسان‌ساز است و زن‌ها نیز انسان‌ساز، اگر زن‌های انسان‌ساز از ملت‌ها گرفته بشود، ملت‌ها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد، شکست خواهند خورد، منحل خواهند شد.» (امام خمینی، صحیفه امام،

بی‌تا، ج ۳۰۰: ۷)

آن بزرگوار با عنایت به همین مهم به زن و سلامت رفتاری‌اش عنایت خاص داشته و
احیاناً به صراحت حضور زن در صحنه‌ها را سبب حضور مرد و ... دانست. به این ترتیب
به نظر می‌آید هرگونه تحول و رشد (اجتماعی و فرهنگی و سیاسی و....) در صورتی
ایجاد، تعمیق و منتشر می‌شود که از زنان شروع و به کمک آنان پیگیری گردد.

با توجه به اهمیت موقعیت زن و خانواده در جهت ایجاد جامعه‌ای سالم و منسجم و
از سوی دیگر طرح بیگانه برای ایجاد گسست، حضرت امام هنگام عقد زوجین تنها این
سفارش را به آنان داشت: با هم بسازید؛ مسأله‌ای که اگر جدی گرفته شود بسیاری از
نابسامانی‌های موجود چون گرفتاری به اعتیاد، هرزگی و ... را علاج می‌کند و هنگامی که
سازش برقرار شود طلاق پیش نمی‌آید و در نتیجه از هم‌گسیختگی اجتماعی از رهگذر
سرخوردگی مرد و زن و یا نابسامانی و انواع مصیبت‌ها برای فرزندان پیش نمی‌آید. با
توجه به تکلیف سنگین تأمین آرامش در خانه و تربیت فرزند که آفرینش آن را به عهده‌ی
زن گذاشته و از مرد ساخته نیست رواج روحیه‌ی خروج زن از خانه به‌منظور اشتغال
تحت القائات و تبلیغات بیگانه پیش آمده است کانون خانواده و مدرسه‌ی اول آسیب
جبران‌ناپذیر می‌بیند و این پدیده چه بسا سبب طلاق می‌گردد چرا که خانم از جهت
درآمد خود را مستقل می‌یابد پس واجبات و ضروریات زندگی مشترک و مدیریت خانه
را تحمل نمی‌کند. به این ترتیب زن در جمع کردن بین کار در خارج منزل و وظایف مربوط
به منزل تا حد زیادی شکست می‌خورد که البته این پدیده تبعات سوء دیگری هم برای
زن داشته است. (جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵: ۱۵۷ به بعد)

زن سرچشمه سعادت و مربی اولین مدرسه، خانه و پایه‌گذار و معمار شخصیت بشر
است. آموزگار اولی که درس‌هایش برای همیشه در نهال بشر باقی و مؤثر است. نقش‌های
عمیق و عاطفی دختری، خواهری، همسری و مادری از جهت تأثیر قابل قیاس با هیچ
نقش دیگر نیست و بر این اساس اگر بگوییم نقش زن در تربیت و هدایت جامعه بیشتر
از مرد است گزافه نگفته‌ایم.

آنچه برای استحکام یک خانواده و در نتیجه انسجام اجتماعی و استقرار نظام اسلامی
مهم است نقش برتر تربیت است که امام بدان توجه ویژه داشت و از جمله می‌فرمود:
«خواهران من، کوشش کنید که فرزندان خودتان را خوب تربیت کنید؛ کوشش کنید که
فرزندان خودتان را با ایمان و با اراده تربیت کنید؛ کوشش کنید که فرزندان را تحویل
جامعه بدهید که برای اسلام مفید باشند. فرزندان، از مادران بیش‌تر حرف را قبول می‌کنند؛

دل‌بستگی فرزندان به مادران از هر کس دیگر بیش‌تر است؛ شما بهتر می‌توانید بچه‌ها را تربیت کنید. بچه‌هایی که الان در دامن شما هستند فردا در جامعه هستند؛ مقررات مملکت ممکن است به دست آن‌ها باشد؛ اگر شما آن‌ها را اسلامی، مؤمن، متقی بار بیاورید ممکن است کشور شما را نجات بدهند.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۸: ۱۱۷)

با توجه به این کارکرد است که اسلام عنایت ویژه‌ای به سلامت زن ابراز داشته است. برای او حقوقی و در برابر، تکالیفی تعیین کرده است که توجه به این جهات سبب نقش تعادلی و شایسته او و در نتیجه تعادل و اعتدال جامعه و در نهایت تأمین سعادت همگان خواهد شد و خارج شدن و یا خارج کردن او از جایگاه شایسته‌ای که نظام آفرینش برایش قرار داده است سبب پیشامد انواع نابسامانی‌ها در سطح کلان جامعه می‌گردد.

۴-۲-۳. بازتاب دیدگاه‌های امام(ره) در قانون اساسی

بی‌گمان نظام جمهوری اسلامی بر اساس دیدگاه‌های حضرت امام(ره) شکل گرفته است و با سازوکارهای مختلفش بیانگر دیدگاه‌های او از جمله در ارتباط با موقعیت زنان در حکومت است. در این نظام شیوه‌ی مراجعه به آرا عمومی برای تأیید قانون و گزینش مجری از طریق انتخابات در چارچوب موازین شرعی پذیرفته و جایگزین مسئله بیعت، که در آیات و روایات آمده، شده است. لذا بخش عمده‌ای از مشارکت زنان در حکومت دینی از طریق شرکت در انتخابات با رأی‌دادن حاصل می‌گردد که امام(ره) سفارش‌های اکید برای شرکت همگان ملت و از جمله زنان در این واجب سیاسی داشت.

قانون اساسی تحت اشراف امام نگاهشته و به تأیید ملت رسانده شد و موقعیتی که در این قانون برای حضور زنان در هر عرصه دیده می‌شود در واقع نمایانگر نگاه و دیدگاه امام به نقش زنان در حکومت است.

مطابق فرهنگ اسلامی بعضی مسئولیت‌ها چون امر قضا و یثه مردان است و در صورت لطمه نخوردن به وظایف همسری و مادری زن هیچ محدودیتی برایش در تصدی مسئولیت‌ها وجود ندارد.

بر این اساس مشارکت و نقش زنان در پاره‌ای موارد از طریق نامزدی و تصدی‌گری و در عموم موارد از طریق شرکت در انتخابات برقرار است. زنان که در جریان شکل‌گیری نهضت حضور پررنگ داشتند پس از پیروزی انقلاب و تشکیل نظام هم به گونه‌های دیگر ضمن حضور و مشارکت در عرصه‌های گوناگون اجتماعی از تجمعات و راهپیمایی‌ها که به‌نوعی سبب پایداری است گرفته تا شرکت در انتخابات نقش برجسته‌ی خود در

استقرار نظام به خوبی ایفا نمودند.

در قانون اساسی ما در تصدی عموم مسئولیت‌ها قید مرد بودن وارد نشده است و مطابق این قانون که برگرفته از معارف اسلامی است نامزدی زنان برای نمایندگی مجلس، شوراها، احراز پست‌های مختلف وزارت، سفارت و ... در صورت لطمه نخوردن به تکالیف ذاتی و یا اولویت‌ها بلامانع است و عملاً نیز تاکنون زنان در نظام اسلامی در مسئولیت‌های مختلف از معاونت رییس جمهوری تا وزارت و وکالت حضور داشته‌اند. این مطلب به‌رغم آن است که برخی اندیشمندان مسلمان ورود زنان به مجلس را هرچند فقیه و مجتهد باشند روا نمی‌دانند زیرا در مجالس شورای این زمان اموری ولایی و حکومتی و حتی مسائلی چون جنگ و صلح - که از صلاحیات مردان می‌نماید - نیز مورد بررسی و تعیین تکلیف قرار می‌گیرند. (حسینی تهرانی، ۱۴۰۴: ۲۱۳)

اصل بیستم قانون اساسی می‌گوید: همه‌ی افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه‌ی حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند. در اصل بیست و یکم آمده است: دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او

...

ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده

...

در جای دیگر امام می‌گوید: ما یک حکومتی می‌خواهیم ... تبع قانون اسلام باشد ... حکومت قانون است قانون خدا ... (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۴: ۴۶۲)

در قانون اساسی جمهوری اسلامی که در واقع چکیده دیدگاه‌های امام است هم به حاکمیت مطلق خدا بر جهان و انسان و اینکه هیچ‌کس حق خدادادی "اختیار خود داشتن" را نمی‌تواند از وی سلب نماید تصریح شده است. همچنین اینکه دین رسمی ایران اسلام با مذهب جعفری بوده مجلس شورای اسلامی باید در این چارچوب قانون وضع کند و اینکه رهبری نظام بر عهده فقیه جامع‌الشرایط است در قانون اساسی آمده است. (رک: اصول پنجاه و ششم، دوازدهم، هفتاد و دوم و پنجم)

امام در جایی دیگر از ایثار، مواسات و نوعدوستی زنان در کنار رعایت عفاف و پیش‌تازی آنان در نهضت تمجید نمود و فرمود: «زنان در عصر ما ثابت کردند که در

مجاهده همدوش مردان بلکه مقدم بر آن‌اند. زنان ایران، هم مجاهدات انسانی عظیم کرده‌اند و هم مجاهدات مالی. این طبقه‌ی محترم زن‌ها که در جنوب تهران و در شهر قم و در سایر شهرها هستند، همین خانم‌های محجبه، همین‌ها که مظهر عفاف هستند، در نهضت پیش‌قدم بودند و در ایثار مال هم پیش‌قدم. ایثار کردند جواهرات و طلاهایی که دارند، برای مستضعفین، عمده در این امور آن قصد پاک است... خواهرهای ما که در عصر نهضت شرکت داشتند ارزش اعمال آن‌ها بیش‌تر بود از ارزش اعمال مردها، آن‌ها با پرده‌های عفاف بیرون آمدند و با پرده‌ی عفاف با مردان هم‌صدا شدند و پیروزی را تحصیل کردند و حالا هم با قصد خالص آنچه که در ایام عمر تهیه کردند برای مستمندان دادند.» (همان، ج ۷: ۳۴۲) بر این اساس امام از زنان حضوری سالم و سازنده را تقاضا دارد.

۴-۲-۴. جهاد و دفاع زنان از نگاه امام(ره)

در شریعت اسلام جنگ و جهاد ابتدایی از زنان برداشته است و بلکه پیامبر(ص) به‌طور کلی آنان را از جریان جنگ و درگیری مستثنی کرده است مگر در صورتی که آنان هم در این ماجرا دخیل باشند. (کلینی، ۱۳۸۸ه.ق، ج ۵: ۲۹) چرا که اموری چون جهاد، قضا و حکومت نیازمند آزادی و زندگی تعقلی بیشتری بوده و این خصوصیت در مردان غالب است و در برابر، تربیت فرزند و مدیریت امور منزل که به عواطف بیشتری نیاز دارد بیشتر در صلاحیت زنان است (حسینی تهرانی، ۱۴۰۴: ۹۵) به این صورت تکلیف جهاد ویژه مردان است. البته با توجه به نقش برجسته‌ی جهاد در تحکیم اقتدار حکومت اسلامی و ستایش‌هایی که از آن شد برخی از زنان از صاحب رسالت(ص) درخواست مشارکت در جهاد را کردند و حضرت(ص) کلمه‌ی تاریخی خود را این‌گونه بیان داشتند: "جهاد المرأة حسن التبعّل." (کلینی، ۱۳۸۸ه.ق، ج ۵: ۹ و متقی‌هندی، ۱۴۰۹، ج ۱۶: ۱۴۰) تعبیر حضرت می‌تواند گویای بسیاری از مفاهیم و حاکی از آن باشد که ادای شایسته‌ی نقش شوهرداری و محوریت خانه و خانواده همانند جهاد برای تحکیم بنیان‌های جامعه اسلامی و اقتدارش تعیین‌کننده است.

البته مسأله‌ی دفاع واجبی همگانی است و زنان در دوران صاحب رسالت(ص) و امام علی(ع) نقش‌هایی چون پشتیبانی، تبلیغ و تشویق به جنگ و پایداری، تهیه گزارش و جمع‌آوری اطلاعات را ایفا می‌کردند. در ارتباط با مشارکت زنان در جریان دفاع در صدر اسلام در گزارش‌ها تاریخی آمده است که صفیه، عمه پیامبر(ص) در جریان خندق یک نفر یهودی را کشت (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۰: ۲۴۴) و یا زنان صحابی در امور درمانی شرکت می‌کردند. لذا بخاری بابی با عنوان "غزو النساء و قتالهن" گشوده است. (بخاری،

۱۴۰۱، ج ۳: ۲۲۱) و یا مسلم نوشته است که ام سلیم خنجری آماده کرده بود تا در جریان حنین در صورت نزدیک شدن مشرکان از خود دفاع کند و پیامبر(ص) این رفتار را تأیید نمود. (نیشابوری، بی تا، ج ۵: ۱۹۶)

طی دوره دفاع هشت ساله ما نیز چه بسیار زنانی که در صحنه‌های گوناگون دفاع حضور فعال داشتند و حضرت امام از آنان ستایش نمود. نقش زنان در دوران دفاع بیشتر شامل پشتیبانی و تدارک، اطلاعات و اطلاع‌رسانی، درمان و پرستاری، تشویق و تجهیز رزمندگان، تأمین و تحریک عواطف با شرکت در مراسم تشییع و دفن و ... بوده است گرچه برخی از زنان در صحنه‌های رزم مسلحانه هم شرکت نمودند.

حضرت امام طی ایام دفاع مقدس، همواره از نقش‌های مختلف زن در تشویق و ترغیب رزمندگان به شرکت در صحنه‌های دفاع یاد می‌نمود و از جمله چنین می‌فرمود: «در کجا، در لابه‌لای تاریخ، چون مادران و پدران و همسران و خواهران و برادران و سایر بستگان اینان را سراغ دارید که پس از چند قربانی باز برای قربانی دیگر فرزندان خود پیش‌قدم می‌شوند. این مکتب قرآن و اسلام راستین است؛ و اینان فرزندان این قرآن و این مکتب و آن صاحب مکتب‌مان سلام و تحیات خدا و رسولانش بر این مادران و پدران و این فرزندان عالی‌مقام. درود بر این جانبازان و از هر چیز در راه هدف گذشتگان باد.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۸: ۳۳۳)

امام در بخش دیگری از سخنان خود به اهمیت فداکاری زنان و شوهرداری خوب (حسن التبعّل) که سبب آرامش مرد و گرمی خانواده می‌شود پرداخته و در این زمینه چنین زبان به تحسین زنان گشوده است:

این جانب در طول این جنگ صحنه‌هایی از مادران و خواهران و همسران عزیز از دست داده دیده‌ام که گمان ندارم در غیر این انقلاب نظیری داشته باشد. آنچه برای من یک خاطره‌ی فراموش‌نشدنی است - با این‌که تمام صحنه‌ها چنین است - ازدواج یک دختر جوان با یک پاسدار عزیز است که در جنگ هر دو دست خود را از دست داده و از هر دو چشم آسیب دیده بود.

آن دختر شجاع با روحی بزرگ و سرشار از صفا و صمیمیت گفت: «حال که نتوانستم به جبهه بروم، بگذار با این ازدواج دین خود را به انقلاب و به دینم ادا کرده باشم.» فداکاری و خداجویی و معنویت این دختر بزرگ را هیچ‌کس نمی‌تواند با معیارهای رایج ارزیابی کند. این روز مبارک، روز این زن و این زن‌هاست - که خدایشان برای اسلام و ایران و عظمت آن پایدار نماید.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی تا، ج ۱۶: ۱۹۴ و ۱۹۵)

۴-۲-۵. اسوه‌پردازی امام(ره) برای زنان

تجلیل امام از حضرت خدیجه(س)، قراردادن میلاد حضرت زهرا به عنوان روز زن و سفارش به زنان در تأسی به آن بانوی نمونه(س) و نام گرفتن میلاد حضرت زینب(س) به روز پرستار آن‌هم بدون هرگونه استثنا دلیل بر کارآمدی زن در صحنه‌های گوناگون و توقع فهرست بزرگی از رشادت، بلندنظری، شجاعت و موقعیت‌شناسی از زنان مسلمان در جامعه اسلامی است. ایشان(س) الگوهای کاملی برای مسلمانان به‌ویژه زنان و در صحنه‌های مختلف بوده‌اند. دوره‌ی حضرت خدیجه(س) در دوره‌ی غربت اسلام در مکه به‌ویژه در مقطع حصار در شعب ابی‌طالب نقشی بی‌بدیل را برای دلگرمی بخشیدن به حضرت(ص) ایفا کرد. تا جایی که رسول گرامی اسلام(ص) سال وفاتش را سال اندوه(عام‌الحزن) نام گذاشت. مسروق از قول عایشه گوید: عایشه گفت: پیامبر(ص) هیچ‌وقت از خانه خارج نمی‌شد مگر آنکه ذکر خیر خدیجه را داشت. یک بار پس از این ذکر خیر احساس رقابتم تحریک شد پس گفتم: آیا او جز پیرزنی بود که خدا بهتر از او را به تو داده است؟! حضرت(ص) به گونه‌ای غضبناک شد که موهایش سیخ گشت! سپس فرمود: نه به خدا! خدا از او بهتر را به من نداده است. زمانی که مردم به من کفر ورزیدند او ایمان آورد؛ آن‌گاه که آنان مرا تکذیب نمودند او مرا تصدیق کرد؛ وقتی دیگران مرا محروم ساختند با مالش مرا بهره‌مند ساخت و خداوند در حالی که از دیگر زنان فرزندی نداد از او به من اولادی روزی نمود.(ابن‌عبدالبر، ۱۴۱۲، ج ۴: ۱۸۲۴) شخصیت و نقش برجسته‌ی خدیجه(س) در زندگی پیامبر(ص) آن‌قدر به‌یادماندنی بود که حضرت(ص) هنگام قربانی‌دادن، به یاد او برای دوستانش هدیه می‌فرستاد و در این دوران امام راحل برای ایام سخت مبارزه، تنهایی و فداکاری در راه خدا حضرت خدیجه(س) را الگو معرفی می‌نمود. (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۵: ۳۶ و ج ۱۷: ۴۷۳)

حضرت زهرا(س) از سوی صاحب رسالت(ص) "سیده نساء العالمین" خوانده شده و همچنین درباره کمالات آن بانو گفته‌اند: "... لو كان الحُسن شخصاً لكان فاطمة بل هي أعظم، إن فاطمة ابنتي خير أهل الأرض عنصراً و شرفاً و كرماً" (بغدادی، بی‌تا: ۱۶۳) و پیام‌هایی که امام به آن مناسبت روز میلاد فاطمه(س) (روز زن) صادر می‌کردند و سفارش‌هایی که در اقتدای زن مسلمان به آن بانوی نمونه‌ی اسلام داشتند بسیار الهام‌بخش و معنادار است. عمق این سفارش‌ها وقتی بهتر معلوم می‌گردد که زندگی و سیره آن حضرت(ص) در دوره‌های مختلف حیات مبارک‌شان مورد تحلیل قرار گیرد. آن حضرت(س) در ایام غربت و اندوه پدرشان(ص)، پس از خدیجه(س) در مقطع حضور

در مدینه به‌ویژه در جریان جنگ‌ها، آرام دل مجروح پدر بودند و لذا به "ام‌ابیها" ملقب گشتند. مقطع دیگر و برجسته‌ی حیات سیاسی آن حضرت (س) ایام اندک حیات پس از رحلت صاحب رسالت (ص) است که با رخدادهایی حساس و تکان‌دهنده در تاریخ اسلام همراه بود و مواضعی که آن بانو در دفاع از خط اصیل حاکمیت مشروع گرفت برای همیشه و همگان به‌ویژه زنان الهام‌بخش بوده است.

امام در پیامی به مناسبت روز میلاد زهرا (س) و روز زن گفت: روز پرافتخار میلاد زنی است که معجزه تاریخ و افتخار عالم وجود است؛ زنی که در حجره‌ای کوچک و خانه‌ای محقر، انسان‌هایی تربیت کرد که نورشان از بسیط خاک تا آن‌سوی افلاک و از عالم مُلک تا آن‌سوی ملکوت اعلی می‌درخشد. (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۶: ۱۹۲) امام در اهمیت جایگاه و نقش فاطمه گفت: این خانه کوچک از آن فاطمه (س) است و افرادی که در آن خانه تربیت شدند، چهار پنج نفر بودند که تمام قدرت حق را تجلی دادند و خدمت‌هایی کردند که همه بشر را به اعجاب در آورده است. (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۶: ۶۷)

تأکید و تکرار امام در ذکر آن بانوان نمونه از جمله حضرت زینب (س) و سفارش به تأسی از آنان، برای زن مسلمان جای تحلیل و عبرت هر چه بیشتر دارد. به‌ویژه آنکه زینب (س) پیام‌آور و مدیر بزرگ‌ترین حماسه تاریخ و انقلاب مجدد اسلام بوده که با نقش تکمیلی خود حماسه کربلا را برای همیشه ماندگار ساخت. همان چیزی که برای همیشه روزگار الهام‌بخش بشریت در مقاطع سخت و سنگین زندگی ستمدیدگان و خلاصی جوانان شده است.

البته زنان مسلمان در جریان انقلاب و پس از آن به‌ویژه در دوره دفاع در واقع از بیانات امام راحل درباره آن بانوان برتر هستی به نیکی الهام گرفتند تا جایی که آن عزیز فداکاری‌شان را بی‌مانند دانست (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۸: ۳۳۳) و زبان به ستایش گشود و گفت: آن دختر شجاع با روحی بزرگ و سرشار از صفا و صمیمیت گفت: «حال که نتوانستم به جبهه بروم، بگذار با این ازدواج دین خود را به انقلاب و به دینم ادا کرده باشم.» فداکاری و خداجویی و معنویت این دختر بزرگ را هیچ‌کس نمی‌تواند با معیارهای رایج ارزیابی کند. این روز مبارک، روز این زن و این زن‌هاست - که خدایشان برای اسلام و ایران و عظمت آن پایدار نماید.» (امام خمینی، صحیفه امام، بی‌تا، ج ۱۶: ۱۹۵)

نتیجه‌گیری

حکومت اسلامی در واقع حکومت خداست که تشکیل آن به نیابت توسط انبیاء (ع) دنبال شده است و در عصر غیبت توسط فقیه جامع الشرایط - به عنوان نایب عام آخرین وصی پیامبر خاتم (ص) - باید تعقیب گردد. زنان در حکومت اسلامی از حقوق و تکالیفی برابر با مردان و متناسب با ساختار وجودیشان برخوردارند که حرکت در چارچوب آن حقوق و تکالیف موجب سعادت جامعه می‌شود. حضرت امام (ره) که برای اجرای احکام الهی تشکیل حکومت اسلامی را ضروری می‌دید و برای زنان در ایجاد تحول، نقشی برتر قائل بود ضمن ستایش از نقش برتر زنان در جریان انقلاب و دفاع، به حضور ایشان در سطوح میانی حکومت و مشروط به رعایت موازین اخلاقی و آسیب ندیدن نقش‌های ویژه‌اش چون مادری و همسری سفارش داشت. وی انحطاط زن را سبب انحطاط جامعه و هدف نقشه‌های بدخواهان می‌شمرد و اصلاح و پیشرفت جامعه را در گرو تربیت صحیح انسان می‌دانست که این مهم از طریق افزایش ایمان و بصیرت زنان با تأسی به عترت (ع) محقق می‌گردد و با صلاح و اصلاح زن و ایفای نقش برتر او در تحولات - سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی - کل جامعه به حرکت در می‌آیند و در نتیجه همگان به سعادت می‌رسند.

یادداشت‌ها

۱. و آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن خداست و خدا همواره بر هر چیزی احاطه دارد.
۲. و اوست که در آسمان خداست و در زمین خداست و هم اوست سنجیده‌کار دانا.
۳. ای داوود! ما تو را در زمین خلیفه [و جانشین] گردانیدیم پس میان مردم به حق داوری کن و زنهار از هوس پیروی مکن که تو را از راه خدا به درکاند. در حقیقت کسانی که از راه خدا به در می‌روند، به [سزای] آنکه روز حساب را فراموش کرده‌اند عذابی سخت خواهند داشت.
۴. امام باقر(ع) فرمود: اسلام بر پنج پایه استوار است. بر نماز، زکات، روزه، حج و ولایت و نسبت به هیچ چیز چون ولایت سفارش نشده است.
۵. پس، پروردگارش دعای آنان را اجابت کرد [و فرمود که: من عمل هیچ صاحب عملی از شما را، از مرد یا زن، که همه از یکدیگرید، تباہ نمی‌کنم ... .
۶. مردان و زنان مسلمان، و مردان و زنان با ایمان و مردان و زنان عبادت پیشه و مردان و زنان راستگو و مردان و زنان شکیبیا و مردان و زنان فروتن و مردان و زنان صدقه‌دهنده و مردان و زنان روزه‌دار و مردان و زنان پاکدامن و مردان و زنانی که خدا را فراوان یاد می‌کنند، خدا برای [همه‌ی] آنان آمرزشی و پاداشی بزرگ فراهم ساخته است.
۷. مردان، سرپرست زنانند، به دلیل آنکه خدا برخی از ایشان را بر برخی برتری داده و [نیز] به دلیل آنکه از اموالشان خرج می‌کنند. پس، زنان درستکار، فرمانبردارند [و] به پاس آنچه خدا [برای آنان] حفظ کرده، اسرار [شوهران خود] را حفظ می‌کنند. و زنانی را که از نافرمانی آنان بیم دارید [نخست] پندشان دهید و [بعد] در خوابگاه‌ها از ایشان دوری کنید و [اگر تاثیر نکرد] آنان را بزنید پس اگر شما را اطاعت کردند [دیگر] بر آنها هیچ راهی [برای سرزنش] مجوید، که خدا والای بزرگ است.
۸. و زنهار، آنچه را خداوند به [سبب] آن، بعضی از شما را بر بعضی [دیگر] برتری داده آرزو مکنید. برای مردان از آنچه [به اختیار] کسب کرده‌اند بهره‌ای است و برای زنان [نیز] از آنچه [به اختیار] کسب کرده‌اند بهره‌ای است و از فضل خدا درخواست کنید، که خدا به هر چیزی داناست.
۹. به تحقیق خداوند در ایام جمل با یادآوری سخنی که از رسولش(ص) شنیده بودم مرا بهره‌مند ساخت؛ زیرا نزدیک بود به تصور اینکه حق با اصحاب جمل است همراه آنان وارد کارزار شوم. هنگامی که به رسول خدا(ص) خبر رسید که ایرانیان دختر خسرو را حاکم خود ساخته‌اند فرمود: هرگز مردمی که زمام امرشان را به عهده زنی سپردند رستگار نشوند.
۱۰. و انسان را در باره‌ی پدر و مادرش سفارش کردیم مادرش به او باردار شد، سستی بر روی سستی و از شیر بازگرفتنش در دو سال است. [آری، به او سفارش کردیم] که شکرگزار من و پدر و مادرت باش که بازگشت [همه] به سوی من است.

۱۱. و انسان را [نسبت] به پدر و مادرش به احسان سفارش کردیم. مادرش با تحمّل رنج به او باردار شد و با تحمّل رنج او را به دنیا آورد.
۱۲. آیا کسی [را شریک خدا می‌کند] که در زر و زیور پرورش یافته و در [هنگام] مجادله، بیانش غیر روشن است؟
۱۳. مردان در استفاده از تو بر ما پیشی گرفته‌اند پس برای ما وقتی قرار ده! حضرت(ص) زمانی را به آنان وعده و آنان را موعظه کرد و فرمان داد ... .
۱۴. ای پیامبر، چون زنان باایمان نزد تو آیند که [با این شرط] با تو بیعت کنند که چیزی را با خدا شریک نسازند و دزدی نکنند و زنا نکنند و فرزندان خود را نکشند و بچه‌های حرامزاده‌ای را که پس انداخته‌اند با بُهتان [و حيله] به شوهر نبندند و در [کار] نیک از تو نافرمانی نکنند، با آنان بیعت کن و از خدا برای آنان آمرزش بخواه، زیرا خداوند آمرزنده‌ی مهربان است.
۱۵. هنگامی که پیامبر(ص) مکه را فتح کرد مردان و سپس زنان با حضرت(ص) بیعت کردند پس خداوند چنین نازل نمود: ... .
۱۶. ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چون زنان با ایمان مهاجر، نزد شما آیند آنان را بیازمایید. خدا به ایمان آنان داناتر است. پس اگر آنان را باایمان تشخیص دادید، دیگر ایشان را به سوی کافران بازنگردانید: نه آن زنان بر ایشان حلالند و نه آن [مردان] بر این زنان حلال... .

منابع

- قرآن کریم.
- ابن عبدالبر، یوسف (۱۴۱۲ - ۱۹۹۲ م)، **الإستیعاب فی معرفة الأصحاب**، بیروت: دار الجیل، الطبعة الأولى.
- بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۰۱ هـ.ق - ۱۹۸۱ م)، **الجامع الصحیح**، بیروت: دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع.
- بغدادی، عبد اللطیف، **فاطمه و المفضلات من النساء**، بی نا و بی تا.
- بیضون، لیبیب (۱۴۰۸ هـ.ق)، **تصنیف نهج البلاغه**، قم: مرکز النشر مکتب الاعلام الاسلامی، الطبعة الثانية.
- جمعی از دانشمندان و اندیشمندان مسلمان (۱۳۸۵ هـ.ش)، **حقوق المرأة و مسؤولياتها فی النظام الاسلامی**، تهران: المجمع العالمی للتقريب بين المذاهب الاسلامیه.
- حسینی تهرانی، محمد حسین (۱۴۰۴ هـ.ق)، **رساله بدیعه**، تهران: انتشارات حکمت، چاپ اول.
- امام خمینی، روح الله (۱۴۲۱ هـ.ق)، **کتاب البیع**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار الامام الخمينی، الطبعة الاولى.
- همو، **صحیفه امام**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، بی تا.
- همو، **کشف اسرار**، بی نا و بی تا.
- همو (۱۳۸۹ هـ.ش)، **وصیت نامه سیاسی-الهی**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ سی و نهم.

- همو (۱۳۶۱ ه.ش)، **ولایت فقیه**، تهران: مؤسسه اهل‌البيت - بنياد بعثت.
- روحانی (زیارتی)، سید حمید (۱۳۶۰ ه.ش)، **بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی**، تهران: انتشارات راه امام، چاپ یازدهم.
- شریفی، احمد حسین (۱۳۸۶ ه.ش)، **آیین زندگی**، قم: انتشارات معارف، چاپ سوم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ ق)، **المیزان فی تفسیر القرآن**، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ پنجم.
- طبرسی، فضل‌بن حسن (۱۴۱۵ ق)، **مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن**، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، الطبعة الأولى.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق)، **الاصول من الکافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، الطبعة الثالثة.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق)، **بحارالانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار**، بیروت: مؤسسة الوفاء، الطبعة الثانية.
- متقی هندی، علاء‌الدین علی (۱۴۰۹ ه - ۱۹۸۹ م)، **کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال**، بیروت: مؤسسه الرساله.
- مطهری، مرتضی (۱۳۵۹ ه.ش) **نظام حقوق زن در اسلام**، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ نهم.
- منتظری، حسینعلی (۱۴۰۸ ه.ق) **دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الاسلامیه**، قم: مرکز الاعلام الاسلامی، الطبعة الأولى.
- میرآقایی، سید جلال (۱۴۱۹ ق)، **حکومت از دیدگاه مذاهب اسلامی**، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول.
- نیشابوری، مسلم، بی‌تا، **الجامع الصحیح**، بیروت: دارالفکر.